

No

VERBINDING

2

juni 2026

OP DE KOFFIE

Chris Kotte

HAGEN PLANTEN HELPT

nog meer dan gedacht

HET VERBOND VAN NOACH

geldt voor de hele schepping

MENSEN VAREN WEL

bij een groene omgeving

Colofon

VERBINDING, JAARGANG 11, NUMMER 2, JUNI 2026

Verbinding is het informatiemagazine van Christen Contact Agrarisch (CCA) en CGMV agrariërs. CCA is een christelijke vereniging van leden die zich met de agrarische sector verbonden voelen. CCA ondersteunt bij het maken van rechtvaardige keuzes, thuis, op het werk en in het bedrijf. CGMV is een vakorganisatie voor christenen waarbinnen agrariërs verenigd zijn. Verbinding verschijnt vier keer per jaar.

REDACTIE

Wiggele Oosterhoff
Pieter Cnossen

EINDREDACTIE
Ineke Evink

DRUKWERK EN DISTRIBUTIE:
Drukkerij Van Dijk, Meppel

REDACTIEADRES CGMV
CGMV agrariërs
E: redactie@cgm.nl

REDACTIEADRES CCA
Wiggele Oosterhoff
E: wiggele@oosterhoff-consult.nl

VERANTWOORDELIJKHEID

Aan artikelen en rubrieken wordt de grootst mogelijke zorg besteed, maar de ervaring leert dat fouten nooit helemaal zijn te voorkomen. Daarom kan geen verantwoordelijkheid worden aanvaard voor eventueel onvoorziene gevolgen, veroorzaakt door fouten in gegevens die door derden zijn aangeleverd. Standpunten, verwoord in artikelen en interviews door derden, hoeven niet overeen te komen met de standpunten van CCA en CGMV.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ABONNEMENTEN

U kunt een abonnement op het blad nemen door lid te worden van CCA of CGMV agrariërs (of beide). Op de websites (www.cgm.nl en www.cca.nl) staat hoe u zich kunt aanmelden als nieuw lid. Het lidmaatschap van het CCA kost € 80,- per jaar (€ 75,- bij automatische incasso); bij CGMV agrariërs hangt de contributie af van het inkomen. Ook kunt u een los abonnement nemen voor € 25,- per jaar.

Overdenking

GROEN ALS GESCHENK

Groen doet iets met een mens. Wie langs weilanden fietst, tussen bomen loopt of even stilstaat bij jong gewas, voelt vaak ongemerkt rust in zich neerdalen. Alsof de schepping ons eraan herinnert dat het leven niet alleen maakbaar is, maar ook gegeven. Dat is misschien wel de stille kracht van groen: het haalt ons weg uit de haast en brengt ons terug bij verwondering.

In het scheppingsverhaal is dat veelzeggend. De mens wordt niet in een stad of op een markt geplaatst, maar in een tuin. De HEER God plaatste de mens in Eden, om die tuin te bewerken en erover te waken. Een tuin is een plek van leven, zorg, groei en afhankelijkheid. Daar leert de mens meteen zijn roeping: niet heersen alsof alles van hem is, maar ontvangen, verzorgen en bewaren.

Misschien is dat ook vandaag nog waar. Groen is niet alleen mooi voor het oog, maar ook goed voor hart en hoofd; onderzoek laat zien dat groen stress vermindert, herstel bevordert en uitnodigt tot beweging en ontmoeting. Wie met de seizoenen leeft, weet dat allang. In alles wat groeit, bloeit en vrucht draagt, klinkt iets door van Gods goede bedoeling. Daarom is aandacht voor groen meer dan een voorkeur of luxe. Het is een oefening in leven met open handen. En misschien ook een uitnodiging om, midden in alle zorgen, opnieuw te zien: God zet mensen nog altijd in een tuin.

Pieter Cnossen, directeur CGMV

Agenda

Kijk op:

CCA: www.cca-nederland.nl

CGMV: cgm.nl/actueel

Inhoud

4 GROEN, WAAR ZIJN DE INSECTEN GEBLEVEN?

8 OVERDENKING, VERBONDEN MET AL WAT LEEFT

10 OP DE KOFFIE BIJ CHRIS KOTTE

14 HOE MEER HAGEN EN BLOEMENSTROKEN, HOE BETER

16 GROEN IS GOED VOOR JE

Redactioneel

GROEN

Ooit iemand tegengekomen die gelukkig werd van grijs beton? Ik ook niet. De eerste jaren van mijn leven bracht ik door op de Veluwe en nog steeds word ik intens gelukkig van de kleur groen, zeker als die zich in het voorjaar in allerlei tinten laat zien. Maar voor iemand die is opgegroeid in het vlakke Groninger land geldt vast hetzelfde.

Geen wonder dat groen gelukkig maakt, want de Schepper van alles wat bestaat, heeft voor groen gekozen als kleur van het leven. Het thema van deze Verbinding is groen in het algemeen, en groene hagen en heggen in het bijzonder.

In Op de koffie laat Chris Kotte zien hoe hij hagen inpast in zijn bedrijf. Dinand Ekkel geeft een wetenschappelijke verklaring voor onze voorliefde voor groen. Wiggele Oosterhoff pleit voor hagen in het landschap, ja, zelfs in het vlakke Flevoland. Want waarom zou je karren of andere dingen in het land zetten vanwege de schaduw als dat veel beter kan met hagen en boomwallen? Schaduw van een boom is toch ook veel koeler dan schaduw van een parasol?

Dat hagen en heggen goed zijn voor de biodiversiteit is een open deur. Toch ging onderzoeker Robin Lexmond nog eens na hoeveel het nu eigenlijk scheelt, want meten is weten. En wat bleek: hagen en heggen doen nog veel meer voor de biodiversiteit dan gedacht, zelfs in een toch al rijke omgeving. Dat is goed nieuws voor insecten, en dus ook voor tuinders en telers. En voor burgers, was de uitkomst van een Omgevingscafé van de gemeente Leeuwarden. Want die kunnen ook nog wel wat stimulans gebruiken.

Ineke Evink, eindredacteur

GROEN

WAAR ZIJN DE INSECTEN GEBLEVEN?

Als ik dertig jaar geleden op een zomerdag 's avonds over de Ketelbrug reed, zat de voorkant van mijn auto vol insecten. Ik had aardig wat ruitenwisservloeistof nodig om nog iets door de voorruit te kunnen zien. Dat is niet meer zo. Mijn auto blijft nu redelijk schoon. Het aantal insecten is de afgelopen decennia drastisch afgenomen. Wanneer ik nu op mijn racefiets over de dijk rijd en in een wolk bladluizen terecht kom, heb ik de neiging om daar blij van te worden. Hoewel ik ze nog steeds vies vind en ook weet dat sommige bladluizen virussen kunnen overbrengen. Maar toch...

Tekst: Wiggele Oosterhoff Beeld: Unsplash

AANLEIDING

Bij de voorbereiding van een nieuw nummer van Verbinding brainstormen we als redactie over een thema. Wat je hebt gelezen of gehoord, wat je hebt meegemaakt of bezighoudt, breng je in en vaak komt er dan vanzelf een thema. Deze keer was de aanleiding een artikel van de Radboud Universiteit Nijmegen. Het artikel ging over een onderzoek, waaruit blijkt dat in heggen die langs perceelranden zijn geplant, meer insecten voorkomen dan in bloemenstroken. Via de heggen en de insecten kwamen we op biodiversiteit. Uiteindelijk kozen we voor het thema 'Groen'. Groen als gezamenlijk thema voor boeren, burgers en voor kerken. Ze krijgen allemaal aandacht in dit nummer van Verbinding.

“Er is 225.000 km aan heggen en houtwallen verdwenen.”

HEGGEN EN HOUTWALLEN

De reden dat er in heggen meer insecten voorkomen dan in bloemenstroken, is volgens het Radboud-onderzoek, dat heggen permanente bescherming aan

insecten bieden en bloemenstroken vaak tijdelijk zijn. Heggen en houtwallen zijn dus belangrijk voor het in stand houden of verbeteren van de insectenpopulatie. Meer hierover in een interview met een van de onderzoekers, Robin Lexmond. Sinds het midden van de vorige eeuw is naar schatting 225.000 kilometer aan heggen en houtwallen uit het Nederlandse landschap verdwenen. Op het platteland is de belangrijkste oorzaak de schaalvergroting in de landbouw. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn er in Nederland vele ruilverkavelingen uitgevoerd, waardoor veel heggen en houtwallen zijn verdwenen. In dorpen en steden zijn heggen als erfafscheidingen vaak vervangen door schuttingen. Het is dan ook niet vreemd dat het aantal insecten in de afgelopen decennia drastisch is afgenomen.

NUTTIG

Uit onderzoeken blijkt dat ontwikkelingen in de land- en tuinbouw een belangrijke oorzaak zijn voor de afname van het aantal insecten, in Nederland en wereldwijd. Denk daarbij aan minder diversiteit aan gewassen en rassen, gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en schaalvergroting. Tegelijkertijd zijn insecten belangrijk voor de land- en tuinbouw. Deskundigen

maken zich inmiddels zorgen over het feit dat het bestuiven van gewassen door insecten gevaar loopt. Bestuiving is immers nodig voor voedselproductie.

“Koeien en schapen liggen graag in de schaduw van heggen en houtwallen.”

Behalve dat heggen en houtwallen voor insecten belangrijk zijn, zijn ze ook voor het vee nuttig. Wellicht herken je dat koeien tijdens warme zomerdagen de schaduw van bomen en struiken opzoeken en daar gaan liggen herkauwen. In open landschappen, zoals in Flevoland, staan vaak geen bomen en struiken en is er dus ook geen schaduw. Sommige boeren zie ik grote aanhangwagens in het land zetten, waaronder de dieren kunnen schuilen voor de zon.

Er wordt in Nederland gestreefd naar een (nog) dierwaardige(r) veehouderij. Landbouwsectoren en overheden hebben daarvoor in 2025 een convenant getekend. Ik kan me voorstellen dat er in dat kader discussie ontstaat over de vraag hoe dierwaardig het is wanneer koeien tijdens een zonnige zomerdag in

Beeld: Theo Felten

Havinga Makelaardij valt op door een energieke, oplossingsgerichte aanpak. We luisteren goed naar wat u als klant graag wilt.

Al meer dan 30 jaar actief in heel Nederland met advies en begeleiding bij:

- agrarische makelaardij, woning- en bedrijfsmakelaardij
- taxaties, bedrijfsverplaatsing en onteigening
- emigratie en zakelijke geschillen

Alle expertise onder één dak!

0594 - 500476 | info@havingamakelaardij.nl | www.havingamakelaardij.nl

>>

de wei staan of liggen zonder schaduw. We streven in Nederland immers ook naar meer weidegang, en koeien in de wei vinden we mooi.

Bovendien hebben we te maken met de gevolgen van klimaatverandering, waardoor het aantal warme en zonnige zomerdagen toeneemt. Wanneer je dit bij elkaar optelt, kun je bedenken dat heggen en houtwallen ook in een open landschap nuttig zijn. Niet alleen voor insecten maar ook voor het vee.

LANDSCHAP

Wanneer ik dit soort gesprekken over heggen en houtwallen in Flevoland voer, krijg ik vaak als reactie dat we in Flevoland een open landschap hebben en ook willen houden. Heggen en houtwallen passen niet in zo'n open landschap. Aandacht voor een mooi landschap is waardevol maar landschap is historisch gezien altijd aan verandering onderhevig. Het opruimen van die 225.000 kilometer aan heggen en houtwallen heeft het landschap immers ook veranderd. Datzelfde geldt voor het plaatsen van windmolens in Flevoland. Je kunt zeggen dat het open landschap in Flevoland daardoor is veranderd in een lijnenlandschap. Als je er zo naar kijkt, past het aanplanten van heggen en houtwallen prima in zo'n lijnenlandschap, lijkt mij.

BOEREN, BURGERS en KERKEN

Tot nu toe gaat dit hoofdartikel vooral over de landbouw. Over schaalvergroting en afname van biodiversiteit en over het nut van meer heggen en houtwallen voor insecten en vee. In 'Op de koffie' lees je het verhaal van

Chris Kotte die hiermee bezig is. Het thema 'Groen' raakt echter niet alleen boeren, maar ook burgers. Door klimaatverandering stijgt het aantal dagen in Nederland dat het warmer is dan 30 graden Celsius. Meer groen in steden

en dorpen, dus ook in tuinen van burgers, helpt niet alleen de biodiversiteit vooruit, maar dempt ook de temperatuurstijging. Daarnaast is groen ook nog eens goed voor een mens. Dinand Ekkel, oud-lector van Aeres Hogeschool Almere en gemeenteadviseur heeft hierover een artikel geschreven.

Als leden van CGMV agrariërs en Christen Contact Agrarisch noemen we ons zelf 'christenen die zich verbonden voelen met de agrarische sector'. Zo beschouwd raakt het thema 'groen' ons ook als christen, raakt het ook de kerken. Carla Dik-Faber, oud-Tweede Kamerlid van de ChristenUnie en nu projectleider Groene Kerken, heeft daarover de overdenking geschreven.

We hopen dat dit themanummer van Verbinding over 'Groen' veel mensen inspireert.

Om meer groen op het platteland en in de stad te stimuleren, stellen overheden meerdere subsidies beschikbaar. Het is ondoenlijk om op deze plaats een volledige en correcte opsomming daarvan te geven. Daarom enkele suggesties waaraan je kunt denken.

Voor boeren

- Agrarisch Natuurbeheer
- Blauw-groene dooradering
- Agroforestry

De uitdaging is om meerdere doelen zoveel mogelijk op dezelfde plek te realiseren. Denk bijvoorbeeld aan: stimuleren van biodiversiteit, vasthouden van water en een verdienmodel van een boer.

Voor burgers

- Buurttuinen
- Wateropslag
- Tegelwippen

Subsidies van rijk, provincies en gemeenten zijn divers. Kijk daarom op websites van overheden voor meer informatie.

OVERDENKING

VERBONDEN MET
AL WAT LEEFT

GENESIS 9 EN ONZE GEZAMENLIJKE ZORG VOOR DE AARDE

‘Als Ik de boog in de wolken zie verschijnen, zal Ik denken aan het eeuwigdurende verbond tussen God en al wat op aarde leeft’ (Gen. 9:16).

Tekst: Carla Dik-Faber Beeld: Unsplash

INLEIDING

Het kabinet Jetten wacht een aantal grote uitdagingen op het gebied van klimaat en milieu: droogte, waterkwaliteit, stikstof, verlies van biodiversiteit, om maar een paar dingen te noemen. Het zijn abstracte termen waarover burgers, bedrijven en belangenorganisaties hun eigen opvattingen hebben, niet zelden versterkt door de bubbels waarin ze zitten. Er is een gevoel van polarisatie

tussen boeren en burgers, waarbij maar al te snel naar de ander wordt gekeken om de problemen op te lossen. ‘Zij’ moeten hun bedrijfsvoering veranderen. ‘Zij’ moeten voedsel meer waarderen en een eerlijke prijs gaan betalen. Misschien is het wel allebei waar. Laten we eens kijken naar wat de Bijbel te zeggen heeft over onze relatie met elkaar en met de aarde. Is scheppingszorg een ‘groen thema’ of wezenlijk onderdeel van Gods verbond?

HET VERBOND VAN GOD

De Bijbel verhaalt hoe Noach te maken krijgt met een ecologische ramp waarbij onze klimaat- en milieuproblemen lijken te verbleken. De hele aarde komt onder water te staan, zelfs de hoogste bergtoppen. Als de aarde weer drooggevallen is, sluit God een verbond met Noach. Niet alleen met hem, maar ook met zijn nakomelingen, zelfs met alles wat leeft, met heel de aarde (Genesis 9:8-17). Het woord ‘verbond’ staat zeven

keer in deze tekst, en het woord ‘al’ of ‘alles’ komt tien keer voor. Dat is geen toeval. Zeven en tien zijn getallen die in de Bijbel verwijzen naar compleetheid. Denk bijvoorbeeld aan de zeven scheppingsdagen en de tien geboden. Het verbond van God is allesomvattend: alle mensen, alle dieren, bomen, planten, enzovoort. Vanuit dezelfde gedachte geldt het sabbatsgebod niet alleen voor ‘eigen’ mensen, maar ook voor de vreemdeling en landbouwhuisdieren. Zelfs grond krijgt een eigen sabbatsritme (Leviticus 25:1-7).

ROEPING VAN MENSEN:
VERANTWOORDELIJKHEID

De aarde is van God en toch heeft Hij ervoor gekozen om de zorg voor Zijn schepping aan ons toe te vertrouwen. Dat is iets wonderlijks: de Schepper van hemel en aarde betreft mensen bij Zijn werk en geeft ons een plaats als beheerders van wat Hem lief is. Wanneer de Bijbel spreekt over het ‘heersen’ over de aarde en over het ‘bewerken en bewaren’ van de tuin, gaat het daarom niet om uitbuiting of macht naar menselijke maatstaven. Het staat juist in het licht van Gods eigen karakter: Zijn liefdevolle zorg, trouw en aandacht voor alles wat Hij gemaakt heeft. Wij zijn geroepen om de aarde te behandelen op een manier die weerspiegelt wie God is. Als Hij ons naar Zijn beeld geschapen heeft en zoveel van Zijn schepping houdt, hoe zouden wij dan niet goed voor het leven op aarde kunnen zorgen? Toch zien we dat het vaak anders gaat. De aarde wordt uitgeput, ecosystemen raken beschadigd en menselijke hebzucht krijgt regelmatig meer ruimte dan zorg en verantwoordelijkheid.

SPIRITUELE CRISIS

God is een relationele God. Zoals God Zelf een drie-enige God is, vestigt Hij door het verbond een driehoeksrelatie

met mensen en de aarde: tussen God en mensen, tussen God en de aarde, en tussen mensen en de aarde. Wanneer één van deze relaties verstoord raakt, raakt dat ook de andere relaties. Zo waarschuwen de oudtestamentische profeten Jesaja en Hosea voor ecologische rampspoed nu het volk zich van God heeft afgekeerd (Jesaja 24:1-13, Hosea 4:1-3).

De ecologische neergang waarmee we in onze tijd geconfronteerd worden, is ten diepste een spirituele crisis. Onze samenleving heeft zich van God afgekeerd. In een hopeloze zoektocht naar vervulling, tasten we de schepping aan - en uiteindelijk ook onszelf, maar nergens vinden we rust. Jezus nodigt ons uit om bij Hem te komen, omdat alleen Hij ons rust kan geven. Dat christenen een consumptiepatroon omarmen waarmee zij de schepping aantasten en daarin nauwelijks verschillen van niet-christenen in ons land, geeft te denken, (Ipsos I&O, 2022).

SAMEN BIJ EEN OPEN BIJBEL

In de kerk ontmoeten jong en oud, praktisch en theoretisch geschoold, oudkoker en nieuwkoker elkaar. Juist de kerk kan daarom een plek zijn waar we samen zoeken naar een manier van leven die God eert en waarin we getuigen zijn van Zijn liefde voor heel de schepping. Dat vraagt geen wij-zij denken, maar een houding van verootmoediging, vanuit het besef dat we allemaal tekortschieten in de goddelijke opdracht om voor de aarde te zorgen.

Rondom een open Bijbel kunnen we met elkaar het gesprek voeren over de kleine en grote dagelijkse keuzes die we maken. Welke waarden vind ik belangrijk en hoe werkt dat door in mijn bedrijfsvoering? Waaraan besteed ik ‘mijn’ geld, ‘mijn’ tijd, ‘mijn’ aandacht, wetend dat het

allemaal van God is? Hoe kunnen we in dit alles Jezus-volgers zijn? Proeven & praten (proevenpraten.nl) is een goed hulpmiddel voor het gesprek over keuzes in de supermarkt. Een persoonlijk voorbeeld: in onze kleine stadstuin hebben we een hoekje vrijgemaakt voor een composthoop en daarin krioelt het van leven; en, overal waar we de compost op de tuin brengen, komen veel meer bloemen tot bloei. Het is onze kleine daad van verzet tegen tegeltuinen.

HOOP VOOR DE SCHEPPING

De aarde met alle bergen, dieren en planten is niet het decor van het menselijke verhaal, maar heeft intrinsieke waarde, is door God geliefd en opgenomen in het verbond. Uiteindelijk zal de schepping delen in de verlossing door Christus (Rom. 8:21). Dat God Zijn schepping niet loslaat is hoopvol. Tegelijkertijd is dat geen uitnodiging om achterover te leunen. De ecologische problemen zijn groter dan één persoon of één bedrijf of één kabinet kan oplossen. Maar elke verandering begint met een eerste stap. Een stap waarmee we ons omkeren naar Jezus. Laat de kerk een oefenruimte zijn waar we, met vallen en opstaan, samen de weg van Jezus opgaan. Op zo’n manier leven dat al iets van Gods Koninkrijk zichtbaar wordt. Besefend dat we daar samen naar op weg zijn, ook die koe in de stal en de kip op ons bord.

Carla Dik-Faber is projectleider Groene Kerken, oud-Tweede Kamerlid ChristenUnie, zij studeert theologie.

Wie? Chris Kotte
Waar: Weerselo
Wat: 80 stuks biologisch gehouden melkvee, meest Holstein
Waarop: 120 ha, waarvan 20 ha eigen grond en 100 ha pacht

Boer en burgers samen op één boerderij

Aan het eind van een doodlopend weggetje van steenslag ligt de melkveehouderij van Chris Kotte. Het eerste dat in het oog springt, is een grote schuur uit 1904 die er uitziet als nieuw. De initialen en het jaartal staan erop: J.S. en A.K. In een bloemenrand naast het erf staan korenbloemen, paarse damastbloemen, vergeetme-nietjes en margrietten. Er waait een frisse wind, maar de zon maakt alles goed.

Tekst: Ineke Evink Beeld: Ineke Evink

Schuin achter de schuur ligt het woonhuis van Chris, zijn vrouw en hun twee dochtertjes. Het is een modern huis met een hoog schuin dak, dat toch helemaal in het landschap opgaat. “Een architect heeft het ontworpen”, vertelt Chris, “met als uitgangspunt een kippenhok maar dan uitvergroet.” Vanuit de kamer kijk je door een gevel van glas zo de met bomenrijen omzoomde velden in.

RAUWE MELK

Sinds 1 oktober vorig jaar boert Chris biologisch. Een deel van de melk van zijn koeien gaat naar de Raw Milk Company, een kleine melkfabriek die van rauwe melk kefir, yoghurt en hangop maakt. “Met de rauwe melk sturen we op een hoog omega-3 en -6 vetzuurverhouding. We hebben niet alleen een SKAL-keurmerk maar we leveren ook alleen 100 procent antibioticavrije melk. Als een koe toch antibiotica nodig heeft, dan mag de melk van die koe niet geleverd worden. Maar dat komt gelukkig zelden voor. De zuivel die van onze melk wordt gemaakt, wordt zeer gewaardeerd, mensen met bijvoorbeeld eczeem ervaren veel minder last.”

Chris ging niet in één keer over naar biologisch. “Ik ben in tien jaar langzamerhand van zeer intensief boeren naar biologisch gegaan. Daar heb ik ook geluk bij gehad. Toen de quotering eraf ging, gingen veel boeren meer melken. Iedereen zei: je moet bijbouwen, meer koeien nemen. Dat heb ik toen niet gedaan. Toen wij onze tweede dochter kregen, heb ik een melkrobot aangeschaft. Neem er toch nog één, zeiden ze in mijn omgeving, dan kun je nog meer koeien melken. Maar daar geloof ik niet in, steeds maar meer houdt nooit op.”

“Wij boeren zitten aan de onderkant van de landbouw, wij moeten steeds meer

produceren maar krijgen daar steeds minder voor. Daar profiteren alleen de grote bedrijven van en daar had ik geen zin meer in. Ik ging juist minder koeien melken, van 95 naar 80. Toen ik overstapte, daalde de prijs van reguliere melk maar die van biologische melk bleef goed. En een deel van de melk gaat sinds 1 januari dit jaar dus naar Raw Milk Company, maar dat was toen ik overstapte nog niet zo. Toen leverde ik alleen aan EKO Holland, waar nog steeds een deel van de melk naartoe gaat.” De Raw Milk Company en EKO Holland regelen samen het ophalen van de melk.

Al sinds 1985 pacht Chris grond van Staatsbosbeheer, maar vanaf 2018 is dat omgezet in een natuurinclusieve samenwerking en pacht hij meer grond. Van landgoed Twickel pacht hij grond voor het hooi. “Ik voer de koeien geen mais of brok, maar ze krijgen er wel granen en gedroogde kruiden bij. Ze eten vers gras in de zomer en ingekuuld gras in de winter.”

HAGEN

Het biologisch boeren sluit naadloos aan bij de hagen die Chris heeft geplant. Twee soorten heeft hij. Vlakbij de woning staat een haag van meidoorn, een oude manier van afgrenzen van weilanden en bovendien een soort die het heel goed doet in het Twentse. Die haag heeft hij zelf betaald. “De meidoorn heeft zulke scherpe stekels dat het banden kan leksteken”, weet hij inmiddels. “Meidoorn is net zo goed als een afrastering met prikkeldraad.” Het staldraad dat er nu nog staat, haalt hij straks weg. “Het draad groeit er al helemaal in, het heeft geen nut meer.”

Meidoorn is een knip- en scheerhaag, dat betekent dat je die twee keer per jaar moet snoeien. “Ik krijg daar veel vragen over. Mensen uit de buurt zeiden: ‘waar

Chris Kotte

begin je aan, dat is weer werk extra’. Maar met een elektrische snoeischaar is het zo gebeurd, het kost me in een heel jaar nog geen dag. De vergoeding die ik ervoor krijg van Landschap Overijssel kan uit, daarvoor zou ik zelfs iemand kunnen inhuren.”

STRUWEEL

Heel breed is de meidoornhaag ook niet. Dat is anders bij het struweel dat verderop langs de weg staat, laat Chris zien. Aan de andere kant van de boerderij staat ook struweel: een brede haag die uit verschillende soorten struiken bestaat. In Chris’ geval zijn dat acht soorten, waaronder meidoorn, sporkehout, lijsterbes en hondsroos. Aan de andere kant van het weggetje aan de andere kant van het erf staan eikenbomen, bremstruiken en een wilde lijsterbes. Fluitenkruid en kamille maken de berm compleet. “Dit is heel goed voor insecten en vogels”, weet Chris. “En het is heel mooi.”

De koeien hebben er ook baat bij, vermoedt Chris. “Daar is onderzoek naar gedaan, maar daar wil ik me nog meer in verdiepen. Koeien eten van sommige struiken als ze zich niet goed voelen. Net als een hond, die gras gaat eten als hij zich niet lekker voelt. Daarvoor zijn speciale voederhagen.”

Struweel heeft nog minder onderhoud nodig dan de meidoornhaag. “Struweel snoei je één keer in de drie tot vijf jaar. Je kunt het net zo hoog laten groeien als je zelf wilt. Van nature kan struweel wel vijf meter hoog worden, maar je kunt het ook een stuk lager houden.”

Voor het struweel heeft Chris subsidie gekregen van Landschap Overijssel. Hij heeft een aantal fruitbomen geplant: kers, appel, pruim, peer, walnoot. “We

hebben een grote tamme kastanje staan, maar die is langzamerhand aan het doodgaan.” Helaas doet niet elke haag het goed. Om de woning staan een paar beukenhagen die er niet mooi uitzien en waarvan er al een paar dood zijn. “Engerlingen”, verklaart Chris, “die vreten de wortels kapot.”

MAAIEN

Je zou verwachten dat hagen populair zijn in Twente met zijn coulissenlandschap, maar toch is dat niet zo. “De mensen hier vinden het niet netjes”, lacht hij. “In hun perceptie is strak gemaaid netjes, mensen maaien hier zelfs de bermen van de gemeente. Het gaat ook makkelijk, hè, met zo’n zitmaaier. Het is geen moeite meer.”

Vorig jaar heeft Staatsbosbeheer een Boeren Boomfeestdag in het leven geroepen. Chris: “De school waar onze dochter op zit heeft die bij ons op het erf gevierd. Kijk, daar hangt een bordje als bewijs. Die Boeren Boomfeestdag hebben we gecombineerd met het aanplanten van de heggen die gesubsidieerd zijn door Landschap Overijssel.”

Chris beschouwt zichzelf niet als voorbeeld voor anderen. “Elke situatie is weer anders. Bovendien kunnen biologische en reguliere boeren heel goed naast elkaar bestaan. Ik denk wel dat het helpt als je je eigen keuzes maakt en je niet zoveel aantrekt van wat anderen zeggen. Maar daar was ik toch al niet zo van.”

BIJ EEN ANDER IN DE KEUKEN KIJKEN

Op donderdagavond 9 april zijn we als leden van CGMV agrariërs en CCA op bezoek geweest bij Erf-1, een biologische boerderij met zuivelverwerking op Kampereiland. De belangstelling was goed, er kwamen bijna 30 personen op af. We kunnen terugzien op een leerzame avond, die ook nog eens heel gezellig was.

Tekst en beeld: Dick van der Horst

Vanaf 2013 wordt er op deze boerderij al zelf zuivel gemaakt. Het was eerst even aftasten, want de vraag was hoe het zou gaan lopen. Op een gegeven moment kwam er een zoon in het bedrijf, die eerst werktuigbouwkunde gedaan had, en dochter Irene kreeg er ook plezier in. Zij was werkzaam als diëtiste in een ziekenhuis maar zegde haar baan op en is zelf gaan zuivelen.

Elke dag is de boerderijwinkel open. Daar worden allerlei op Erf1 gemaakte zuivelproducten verkocht. Ook wordt er vlees verkocht van dieren van het eigen bedrijf en allerlei groente en fruit. Zo ligt er een breed assortiment in de winkel. Al met al is het een hele organisatie om alles goed rond te krijgen, en financieel haalbaar te laten zijn.

Op het erf zijn een aantal camperplaatsen zodat vakantiegangers daar kunnen overnachten. De familie moet zo veel ballen in de lucht houden. Maar met elkaar als familie en wat externe hulp lukt dat. Er was deze avond ruim de gelegenheid om vragen te stellen en om elkaar te spreken. Ook dat laatste is voor de onderlinge verbinding erg belangrijk.

De volgende keer hopen we weer wat moois te organiseren.

COLUMN

Groen!

God zei: “Laat overal op aarde jong groen ontkiemen: zaadvormende planten en alle soorten bomen die vruchten dragen met zaad erin.” En zo gebeurde het. De aarde bracht jong groen voort: alle soorten zaadvormende planten en alle soorten bomen die vrucht dragen met zaad erin. En God zag dat het goed was.

We hebben het weer zien gebeuren in april: de aarde bracht jong groen voort. De tuin die dood leek, de boom die kaal was, de akker die leeg leek, het weiland dat geel was (niet alle gele velden zijn aan glyfosaat te wijten...) bracht groen voort.

De fotosynthese - het scheppingswonder dat verantwoordelijk is voor het regeneratieve vermogen van de natuur - doet z'n werk: de dagen worden langer, de temperatuur stijgt, energie van de zon, regen op z'n tijd, en de aarde brengt groen voort. Wat water op z'n tijd, dat was wel een dingetje deze april. Het neerslagtekort leidde in de eerste week van mei tot ongekende natuurbranden!

‘Een droge maart en een natte april is wat de boer graag wil’ leerde ik thuis op de boerderij. Een droge maart om het landwerk vroeg op gang te krijgen, een natte april om het gras, de wintertarwe, de tulpen, het zaaigoed en het pootgoed aan de groei te krijgen.

Dit jaar was het andersom: een natte maart en een droge april. Je zag het in de natuur: de bodembedekkers maakten weinig scheuten, er groeide minder onkruid en er waren nauwelijks slakken die zich stortten op het jonge groen. De vaste planten reddden zich wel, het zaaigoed en het pootgoed hadden het moeilijk. Boeren en burgers slaan aan het beregenen. De landbouwers en de moestuiniers zijn er maar druk mee om voedsel voor dieren en mensen voort te brengen. Zo zal het gaan tot water geen beperkende factor meer is voor de voedselproductie: tot de nieuwe wereld is aangebroken.

Dirk

Dirk de Groot, was werkzaam als docent/onderzoeker agrarische bedrijfskunde bij Aeres Hogeschool Dronten.

Schuur uit 1904

Sporkehout

Damastbloem

Struweel

HOE MEER HAGEN EN BLOEMENSTROKEN, HOE BETER

Het staat natuurlijk prachtig, zo'n mooie bloemenstrook langs de rand van een akker, of een fraaie haag in een landschap. Maar helpt het ook echt voor de biodiversiteit? En ook als er toch al veel natuur is? Promovendus aan de Radboud Universiteit Robin Lexmond zocht het uit.

Tekst: Ineke Evink Beeld: Foto Robin: Dick van Aalst

14 Je zou denken dat bloemenstroken en hagen niet veel meer toevoegen aan de biodiversiteit als er toch al veel natuur is in de omgeving. Maar dat is een misvatting, ontdekte Robin. Het helpt wel degelijk. Dat was meteen een van de meest verrassende uitkomsten van haar onderzoek.

Het terrein waarop zij zich richtte, heet de Ooijpolder. Die ligt tussen de uiterwaarden van de Waal en de stuwwal bij Beek-Ubbergen. Al twintig jaar geleden zijn daar projecten gestart die de uiterwaarden en de stuwwal door middel van poeltjes, stroken natuurlandschap en hagen met elkaar

verbonden. "Dat gebeurde in overleg met de boeren over wiens land dit ging", legt Robin uit. "Zij kregen contracten voor vergoedingen van dertig jaar zodat ze dit konden inbedden in hun bedrijfsvoering. Die financieringsstructuren bleken heel belangrijk: je wilt als boer weten waar je aan toe bent. Elke vier jaar ander beleid

Robin Lexmond: "Boeren profiteren van biodiversiteit."

is geen goed idee. Ik heb vervolgens gekeken naar hoe effectief die hagen en bloemenstroken zijn geweest. Dat deed ik door de perceelranden met dit soort ingrepen te vergelijken met randen waar niks is gebeurd."

POSITIEF EFFECT

De Ooijpolder kende dus al een grotere biodiversiteit. Helpt zelfs een meter heg erbij dan ook nog? Robin: "Dat durven we inderdaad zo stellig te zeggen. In het onderzoeksgebied was al veel gebeurd en dat het helpt als je van niks naar een beetje gaat, is wel logisch. Maar ook in gebieden waar al veel gebeurd is, bleek het nog steeds een positief effect te hebben. Met andere woorden, het verzadigingspunt is nog lang niet bereikt, er blijft ruimte voor verbetering."

Wat voor boeren geldt, geldt uiteraard ook voor burgers. "Vervang een stuk schutting door een haag, als je daar de ruimte voor hebt. Dat helpt de biodiversiteit ook al vooruit."

Boeren profiteren van biodiversiteit, denkt Robin. "Landbouw en natuur staan niet los van elkaar. Boeren maken gebruik van natuurlijke processen, zoals de verwerking van organisch materiaal in de bodem en bestuiving. En dat gebeurt door insecten. Plaaginsecten hebben hun eigen natuurlijke vijanden. Natuurlijk kan het ook spannend zijn. In onze cultuur hebben we de neiging de controle te willen houden."

BLOEMSTROKEN

Dat de hagen vergeleken met bloemstroken wat meer effect lijken te hebben, had Robin niet verwacht. Ze houdt wel een slag om de arm. "Bloemstroken worden elkaar jaar opnieuw ingezaaid. Als je de biomassa meet wanneer dat net is gebeurd of wanneer nog niet alles in bloei

Malaiseval bij een haag

heeft gestaan, dan heb je nog geen goed beeld. Denk dus niet dat je naar aanleiding van mijn onderzoek geen bloemenstroken hoeft aan te planten, want juist de samenhang is belangrijk. Verder stonden in het onderzoeksgebied hagen van struiken die daar al van nature voorkomen, die gedijen daar het beste. Insecten die daar thuishoren zijn afgestemd op die planten. Dat geeft dan ook het meeste effect."

Robin waarschuwt voor al te snelle gevolgtrekkingen uit haar onderzoek. "Ik heb voorlopig alleen de biomassa gemeten, dat wil zeggen hoeveel insecten er te vinden waren. En dan

"Elke vier jaar ander beleid is geen goed idee"

15 blijkt dat er bij de hagen zeker twee keer zoveel insecten waren als bij randen zonder natuurlijk element. Maar als je alleen naar die biomassa kijkt, dan zegt dat nog niks over bijvoorbeeld de bestuiving die daardoor plaatsvindt. En ook niks over het soort insecten. Daar ben ik nu mee bezig."

Op <https://www.youtube.com/watch?v=O8jYUXidr2A> vind je een filmpje over de Ooijpolder en wat daar gebeurt. Ook Robin komt daarin aan het woord.

OMGEVINGSCAFÉ IN LEEUWARDEN

In het dichtbevolkte Nederland is weinig ruimte, daarom is het belangrijk goed na te denken hoe we die ruimte inrichten. Dat geldt niet alleen voor agrariërs maar evengoed voor burgers en voor de lokale overheid. Hoe voorkom je dat de biodiversiteit het loodje legt?

De gemeente Leeuwarden belegde daarom een avond over de gemeentelijke omgevingsvisie voor geïnteresseerde burgers: het Omgevingscafé met als thema 'Een groene gemeente'. Om de naam 'café' eer aan te doen, zorgde de gemeente ook voor de nodige hapjes en drankjes.

Er kwamen ruim vijftig mensen af op de uitnodiging. Zij hadden vaak al eerder een enquête van de gemeente ingevuld, en sommigen zaten er mede namens een organisatie. Een gemeenteambtenaar legde uit dat de gemeente voortdurend keuzes moet maken. Hoeveel huizen bouw je en waar? Moeten er vooral nieuwe huizen bijgebouwd worden, of kun je ook kiezen voor ombouw van bestaande panden? En waar huizen staan, is infrastructuur nodig, die ook ruimte inneemt. Hoe zorgt de gemeente daarnaast ook voor de biodiversiteit?

In Leeuwarden is die vraag zeer politiek beladen. De uitbreiding van een van de wijken dreigt ten koste te gaan van de Hounspolder, een gebied waar het wemelt van weidevogels en andere dieren. Het gaat niet om de Hounspolder zelf, die blijft ongemoeid. De vraag is vooral hoe breed de strook land eromheen moet zijn om te voorkomen dat de Hounspolder voor vogels, kleine dieren en insecten onaantrekkelijk wordt. Milieuorganisaties hebben een zaak aangespannen tegen de gemeente;

binnenkort volgt een uitspraak van de Raad van State.

BIODIVERSITEIT

Maar ook zonder de Hounspolder is er genoeg te bespreken. Irene Reitsma is als Leeuwarder gemeenteambtenaar speciaal belast met de zorg voor biodiversiteit. Zij vertelt dat er 139.000 kilometer aan wegbermen is in Nederland. Dat zijn vaak over het hoofd geziene plekken, die toch heel belangrijk zijn voor de biodiversiteit. Ook de parken in een stad leveren daaraan een grotere bijdrage, vooral als ze meer grond beslaan dan 4,4 hectare. Vanaf dat oppervlak neemt het aantal dieren, vogels en insecten enorm toe. Het dilemma voor de gemeente is duidelijk: hoe meer nieuwe woongebieden, hoe minder ruimte voor parken en andere gebieden met ruimte voor planten en dieren.

Om het onderlinge gesprek te vergemakkelijken gingen de aanwezigen uiteen in een paar groepen. Daar bleek opnieuw de veelzijdigheid van de aanwezigen: betrokken wijkbewoners, ondernemers, ambtenaren en boeren, met evenzoveel verschillende inzichten.

Veel gemeenten hebben subsidies voor vergroening van huizen en tuinen. Kijk op www.milieucentraal.nl/tests-en-tools/groenesubsidiewijzer/ of je voor een of meer subsidies in aanmerking komt.

BEDRIJFSTERREINEN

Op bedrijfsterreinen viel nog een hoop te winnen, zo bleek. Er is daar in de zomer veel hittestress, omdat er zoveel auto's staan en omdat bijna alles betegeld en bestraat is. Hier en daar een parkeerplaats opofferen voor een boom, zou al helpen, weet een van de ondernemers. Om wateroverlast te bestrijden, zou er op een aantal plekken doorgroeibestrating kunnen worden gelegd, in plaats van gewone bestrating.

Ook in woonwijken valt nog veel te verbeteren. Meer groen bijvoorbeeld, al was het maar omdat kinderen dan beter kunnen buitenspelen. En niet alleen groen op de grond, ook groen op de daken draagt bij aan biodiversiteit. Maar, waarschuwde een bouwkundige, houdt er rekening mee dat een sedumdak zwaar is, dat weegt tot 70 kilo per vierkante meter.

Tot slot is er aandacht voor hagen, heggen en struiken. Kan er geen verbod komen op schuttingen, vroeg een deelnemer zich af, of op zijn minst een ontmoedigingsbeleid? Naast tegelwippen zou je ook schuttingtrekken kunnen introduceren, dat is ook nog eens goed voor contact met de burens.

GROEN IS GOED VOOR JE

Het was voor mij vanzelfsprekend. Als kind stak ik na schooltijd de weg over, daar stond een melkveehouderij, de zoon was mijn vriend. We hielpen op de boerderij, pakten de polsstok voor het 'aaisykje' en vingen verweerde eendenkuikens op. Ik was er gelukkig.

Tekst: Dinand Ekkel Beeld: Pexels

Na het atheneum koos ik voor een studie aan de Wageningen Universiteit. Het gedrag van dieren werd mijn leidende onderzoeksthema en ik leerde hoe de leefomgeving van dieren belangrijk is voor hen. Ik leerde over het thema 'behavioural needs', gedragsbehoeften. Elk dier heeft gedragsbehoeften en wanneer de leefomgeving daar niet aan voldoet, zoals in de intensieve veehouderij, gaat het mis. De gezondheid staat op het spel, ziektes steken de kop op en er ontstaan gedragsstoornissen; een kip

gaat veren pikken bij andere kippen, varkens bijten doelloos op stangen in de stal. Inzicht in de gedragsbehoeften van dieren leerde me hoe veranderingen in de leefomgeving kunnen bijdragen aan gezondheid en welzijn.

ZIEKENHUIS

Begin deze eeuw kreeg mijn onderzoekscarrière een verrassende wending. Ik switchte van onderzoek aan dieren naar onderzoek aan de mens, Homo Sapiens. Ik verdiepte me in de leefomgeving van de mens, vaak wonend

in de grote stad, en onderzocht wat dat doet met mensen. Ik stuitte al snel op het baanbrekende onderzoek van Roger Ulrich uit 1984 waarbij hij keek naar het effect van het uitzicht vanuit het raam van de ziekenhuiskamer. Patiënten die uitkeken op het groene platteland en de natuur er omheen, bleken ten opzichte van patiënten die uitkeken op de stad (het ziekenhuis stond aan de rand van de stad) beter te herstellen van een operatie, ze konden de pijnmedicatie sneller afbouwen en mochten eerder naar huis.

Deze studie is van enorme betekenis geweest voor decennia onderzoek naar het effect van een groene omgeving op de mens. En hoewel de resultaten van de vele studies niet altijd éénduidig waren, is er brede consensus over een aantal belangrijke effecten van een groene omgeving voor de gezondheid van de mens. Een natuurlijke, groene omgeving is belangrijk voor ons mentale welzijn: het vermindert stress, draagt bij aan stressherstel, ontspant en kalmeert. Ten tweede stimuleert een groene omgeving de fysieke activiteit: mensen gaan eerder naar buiten, verblijven er ook langer en zijn meer in beweging. En ten derde zorgt een groene omgeving voor meer sociale contacten en vermindering van eenzaamheid.

MODDER

Nog steeds worden er maandelijks studies gepubliceerd over de positieve gezondheidseffecten van de natuur en een groene omgeving op ons mensen. Fins onderzoek zette de relatie met onze weerstand op de kaart, ze lieten zien dat als kinderen in de jonge jaren direct met de natuur in aanraking komen - zeg maar spelen in de modder - dit blijvende, positieve gezondheidseffecten heeft, met name op het terrein van de allergieën en astma. De Finse overheid startte daarom een campagne om contact met de natuur te stimuleren.

De effecten op ons brein worden steeds vaker en diepgaander onderzocht, en dan blijkt dat er volop cognitieve voordelen zijn. Zo presteren kinderen beter als ze gespeeld hebben op een groen schoolplein, en ze zijn aardiger tegen elkaar. Hun creativiteit en probleemoplossend vermogen nemen toe, en in een groenere woonomgeving wordt minder ADHD-medicatie gebruikt.

VARKENS

Groen doet een mens dus goed. Maar hoe komt dat dan? Daarvoor moet ik

eerst weer terug naar de dieren. Ik onderzocht vooral varkens. Varkens zijn varkens geworden omdat ze leefden in bosachtige omgevingen waar ze leerden zaden als eikels en beukenootjes te vinden door met hun wroetschijf in de grond te wroeten. Wachtte je als varken af tot die eikel in je mond viel, dan was het snel over; jouw genen kwamen in elk geval niet in de volgende generatie terecht want voordat je je kon voortplanten, had je het loodje al gelegd. Wroetende varkens daarentegen overleefden wel, zij werden vruchtbaar en brachten jongen voort.

"Varkens houden behoefte aan wroeten, hoeveel voer er ook in de bak ligt

Wat goed is voor de voortplanting, is vaak bevredigend, het voelt lekker als het ware. Immers, een varken weet niet (nemen we aan) dat wroeten ervoor zorgt dat 'ie sneller eikels vindt. Maar veel wroeten verhoogt wel de kans om ze te vinden en zo loont dat gedrag en bevredigt het een behoefte. Vrijwel alle gedragingen van dieren zijn 'ingebakken' in de genen, belonend *an sich* en ze dragen bij aan de overleving van de soort. En omdat ze genetisch bepaald zijn, ontstaat er een probleem als dat gedrag niet kan worden uitgeoefend. In het geval van het varken: hoeveel voer er ook in de bak ligt, er blijft een behoefte om te wroeten.

LANDSCHAP

Terug naar de mens. Hebben mensen ook gedragsbehoeften en zo ja, zijn die dan gerelateerd aan een groene omgeving die kennelijk goed voor ons is? Volgens de huidige wetenschappelijke

inzichten is de mens ontstaan in de halfopen vlaktes van de Hoorn van Afrika. Midden in de natuur levend, in een groene omgeving. Die mens zal - om te eten, te schuilen, te vluchten wellicht - heel erg gericht moeten zijn op die natuur. Je moest als mens de natuur, het landschap kunnen 'lezen' om de kans op overleving te maximaliseren. En hoe beter je dat deed, hoe groter de kans dat de volgende generatie jouw genen had.

Zo ontwikkelde de mens, denk ik, een genetisch vastgelegde gedragsbehoefte om in de natuur te zijn, om groen om zich heen te hebben. Leven in een grote betonnen stad, maakt dat we aan die behoefte niet kunnen voldoen en het mentaal, fysiek en sociaal slechter met ons gaat.

Hetzelfde geldt voor het bijbelse scheppingsverhaal. Daar lees je dat God Adam en Eva in het paradijs laat leven, in een tuin met allerlei planten en bomen. Een groene omgeving dus, geen beton of asfalt.

Kortom, contact met groen en natuur is van levensbelang. Het liefst van jongs af aan, op het platte land net als ik, maar dat is een utopie, vrees ik. Maar alle kleine - groene - beetjes helpen, ook midden in de stad!

Dinand Ekkel
Eerder lector Groene en Vitale
Stad Aeres Hogeschool Almere,
nu Adviseur Openbare Ruimte

Gods Geest

Gods Geest was
vanaf het begin
op de eerste bladzijde van de Bijbel
zwevend over het water

Gods Geest was
bij de inwijding van de tempel
*Zijn heerlijkheid
vervulde het hele huis*

Gods Geest was
bij de doop van Jezus
'Dit is mijn geliefde Zoon'
moment van ultieme verbondenheid

Gods Geest kwam
opnieuw met Pinksteren
met wind, vuur en tongen
vervulde mensen met zichzelf

Gods Geest is
nog steeds
Hij vervult mensen met
liefde, vreugde, geduld, vriendelijkheid
goedheid, vertrouwen, zachtmoedigheid, zelfbeheersing

Gods Geest blijft
tot het einde
op de laatste bladzijde van de Bijbel roept Hij
'Kom Here Jezus, kom snel'

Gods Geest geeft
verbondenheid en verwachting
gave vruchten
voor jou, mij, ons samen

Wiggele Oosterhoff

WIJ ZOEKEN COLLEGA'S

Boeren, burgers & buitenlui

DIE BIJ WILLEN VERDIENEN DIE BUITENLUCHT WILLEN OPSNUIVEN DIE BIJ EEN LEUK BEDRIJF WILLEN WERKEN

IEDEREEN MET GEZOND BOERENVERSTAND:
BELEEF 'T **BUITEN** BIJ VDBH WEST.

- + Integraal buitenruimtebeheer
- + Groenvoorzieningen en boomverzorging
- + Speel- en beleeftuinen
- + Specialist halfverhardingen

Waar we ook werken, we creëren altijd een mooie leefomgeving. Doe jij ook niets liever dan met buiten bezig zijn? Bel snel met Wilco Boender, en ontdek hoe jij bij ons het verschil kunt maken!

> 06 - 39 39 28 78

Wij zoeken:

- + Voorman aanleg speelplekken
- + Voorman onderhoud groenprojecten
- + Leerling hoveniers

BELEEF 'T BUITEN.

> VDBHwest.nl

ABZ
DIERVOEDING

Het beste dichtbij

www.ABZdiervoeding.nl

COÖPERATIE

ABZ

Coöperatie ABZ U.A. is een collectief van de stierde boeren in ABZ Diervoeding, De Samenwerking, Bospoel, Diervervoer, Marni Heidekoben en De VdB, Willem.

E.J. BOS
DIERVOEDING

Met zorg
voor diervoer

[ejbos.diervoeding](https://www.instagram.com/ejbos.diervoeding)

www.ejbos.nl

'Het Anker' bv

kuikenbroederij en pluimveebedrijf

Het adres voor duurzame en biologische jonge hennen

ISABROWN

*hoge kilogramproductie p.o.h.
prettig gedrag in volière
goede leefbaarheid
robust*

DEKALB WHITE

*robust
goede leefbaarheid
veel courante eieren
uitstekend nestgedrag
ook geschikt voor vrije uitloop*

Ochten
Telefoon: 0344-641349
Website: www.hetankerbv.nl
E-mail: administratie@hetankerbv.nl